

Tarih Okulu
Eylül-Aralık 2010
Sayı VIII, 1-17.

TÜRKİYE'DEKİ ÖZEL KOLEKSİYONLARIN GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

Süleyman ÖZKAN*

Özet

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde görülen Batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak müzelerin kurulduğu, özel koleksiyonculuğun arttığı, Türk ve İslam eserlerinin değerli hale geldiği, hatta yabancı eserlere ilgi ve resim sanatının ortaya çıktığı görülmektedir. Devlet ve çoğu zaman da kişilerin eliyle yok olmaya başlayan kültürel unsurlar toplanmış ve bunlar zamanla kurulan müzelere intikal etmiştir. Bugün bazı önemli müzelerin ve özel koleksiyonların oluşturulmasında bu eski birikimlerin rolü vardır. Bu tür çalışmalar Cumhuriyet kurulduktan sonra artarak devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Müzeler, Özel Koleksiyonlar, Kütüphaneler, Türkiye.*

Abstract

The foundation of museums, the increasing of private art collections, the gaining in value of Turks and Islamic art objects, and also interesting to European art, appearing the art of paintings had been seen as a result of Ottoman modernization in the 19th century. Cultural artifacts that becoming rare was collected by authorities of the government or collectors and these collections transfer to the museums. These collections were been the role of foundation of modern museum and private collections. Like these activities have increasingly survived after the foundation of Republic of Turkey.

Key words: *Ottoman Empire, Museums, Private Art Collections, Libraries, Republic of Turkey.*

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR,
suleyman.ozkan@ege.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devleti'nde özel koleksiyonculuğu ve koleksiyonerleri hakkındaki makalemizin¹ arkasına, bu devirde devlette ve özel koleksiyonlarda oluşan birikimlerin günümüze olan etkilerini de bu makalede ele alacağız

Bugün koleksiyonların çoğunluğu, kişilerin miras, satın alma veya toplama yoluyla oluşturdukları, tarihi ve sanatsal değeri olan birikimler² olup çoğu arkeoloji, etnoğrafya, sanat tarihi, gündelik eşya ve doğa tarihi gibi çok çeşitli konulardaki eserleri kapsarlar. Bunun dışında, bilimsel veya dini nedenlerle toplanmış elyazma kitap ve yazı levhaları topladıkları bilinmektedir³. Ayrıca askerlerin silah, hattatların hat eserleri topladıkları gibi kişilerin mesleki veya sanatları ile ilgili olarak da birikimleri olduğu görülmektedir. Belirli bir birikime ağırlık verip de az da olsa başka eser biriktirenler de vardır.

A. Osmanlı Sarayları

Bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan saraylar, müze olarak hizmet vermektedir. Buralarda sergilenen eserlerin kökeninde saray erkânının zamanla biriktirdikleri sanat eserleri ile eşyalar bulunmaktadır. Önceleri sadece sarayda kullanılan bu eşyalar, sarayların müzeye dönüştürülmesiyle halkın da görebilmesi sağlanmıştır. Avrupa'dan buna en güzel örnek Louvre Sarayı'dır.

Osmanlı Devleti'nin önceleri Topkapı Sarayı'ndaki Hazine Dairesi'nde de ata yadigârları, ganimetler, devletlerin gönderdikleri hediyeler ve İslam dininin kutsal emanetleri saklanmıştır. Topkapı Sarayı'nın Osmanlı padişahlarınca terk edilmesiyle saray, 19. yüzyılda müze durumuna düşmüştür. Sarayın halkın gezebilmesi için bir teşebbüste bulunulmuş ise de mümkün olmamıştır. Nihayet 1924 yılında Atatürk'ün emriyle müze haline getirilmiş, sergilemenin düzenlenmesinden sonra halka açılmıştır.

Topkapı Sarayı koleksiyonlarında bulunan eser sayısı, bugün 86 bin parça kadardır. Ülkemizde yeni açılan müzelere buradan eser gönderilmesi nedeniyle eser sayısı azalmaktadır. Eserler, müzedeki çeşitli kısımlarda korunmaktadır. Hazine kısmında çeşitli ülkelerden hediye edilmiş değerli taşlarla süslü, altından

¹ Özkan 1994.

² Gerçek 1999, 77.

³ Erünsal 1991.

Türkiye’deki Özel Koleksiyonların Günümüze Etkileri

yapılmış eşyalar, ganimet olarak alınmış tahtlar, Türk sanatını aksettiren eşyalar (Kaşıkçı elması dahil) vardır. Padişahların elbiseleri, takıları, resimleri yanında Japon samuray zırhı ilgi çekmektedir. Hırka-i Şerif dairesinde İslam peygamberinin eşyaları ve sahabe ile önceki peygamberlere ait silah ile eşyalar, en çok ilgi gören eşyalardır. Çin ve Japon seramikleri koleksiyonu dünyanın 3. büyük koleksiyonudur. III. Ahmet Kütüphanesi, içerdiği minyatürlü eserleriyle en zengin kütüphanelerden biridir. Topkapı Sarayı, 80 bin metrekairelik teşhir alanıyla Türkiye’nin en büyük müzesidir. Doğu Türkistan’daki Uygur-Binbuda mağaralarından gelme 12 parça yazılı eser de en değerli eserlerdir.

Topkapı sarayı’ndan sonra Avrupa tarzında inşa edilen İhlamur Kasrı (1855), Dolmabahçe Sarayı (1856), Beylerbeyi Sarayı (1865), Küçüksu Kasrı (1857), Çırağan Sarayı (1871), Yıldız Sarayı (1889, 1898) binalarında da zamanla birikimler oluşmuştur. Bu kasır ve sarayların içleri, çeşitli ülkelerden getirilmiş eşyalar ile tefriş edilmiştir. Ayrıca, hediye çini vazolar, tablolar, saatler, şamdanlarla zenginleşmiştir. Döneminde belki sadece birer eşya olarak kullanılan bütün bu nesnelere, artık devrin sanat ekollerinin örnekleri olarak değer kazanmıştır. Osmanlı Devleti zamanında saray halkına hizmet veren binalar, bu birikimleriyle birlikte, Cumhuriyet döneminde müze haline getirilmiştir. Söz konusu saraylarda, Türk eserlerinin yanında İran, Mısır, Hindistan, çeşitli Avrupa ülkeleri ile Rusya, Çin ve Japonya yapımı çeşitli türde sanat eserleri ve eşyalar vardır. Günümüzde TBMM Milli Saraylar Dairesi’ne bağlı olan ve içlerinde yaklaşık 60 bin nadide eser bulunan saraylar, halk tarafından ziyaret edilmektedir.

Osmanlı saraylarındaki eşyaların toplamı yaklaşık olarak 150 bin kadar olsa da bu büyük bir birikim değildir. Örneğin St. Petersburg’daki Ermitaj Sarayı Müzesi’nde arkeolojik, etnoğrafik ve sanat tarihi konularında 3 milyon kadar eser olduğu belirtilmektedir. Etnoğrafik eser sayısı 800 bindir. Osmanlı hanedanından kalma eserlerin az olmasının çeşitli nedenleri vardır. Örneğin Çırağan Sarayı’nın yanmasıyla çok sayıda eser yok olmuş, ayrıca kimi eserler kişilerin ellerine geçerek dağılmıştır.

Saraylardaki eserlerin sayısını artırmak, eksik olanları temin etmek maksadıyla kişilerin ellerinde bulunan eserler satın alınmıştır. Eser bağışlayan kişiler de az değildir. Ünlü hattatlarımızdan Kamil Akdik, kendinden önce yaşamış hattatların eserlerini de toplayarak oluşturduğu birikimi 1941 yılında 17

969 TL verilerek Topkapı Sarayı Müzesi'ne kazandırılmıştır⁴. Sanat tarihi araştırmacısı Nuri Arlasez, 15-16. yüzyıla ait kumaşlar, kaftanlar, işlemler, Hattat Ömer Faik Efendi'nin oğlu Muhiddin Hattatoğlu⁵, meşkler ve muhtelif yazılarla, iğnelenmiş pek çok yazı kalıbı ve icarezetname, eğitimci ve resim öğretmeni olan Y. Kenan Özbel⁶, 18-19. yüzyıllardan itibaren gelen Türk halk sanatı örneklerini (669 parça) Topkapı Sarayı Müzesi'ne bağışlamışlardır. Atatürk'ün ve milletvekillerin terzisi olan Sami Özgiritli⁷, 1966 ve 1979 yıllarında Topkapı Sarayı Müzesi'ne, 487 parça mobilya, halı, kristal, gümüş ve porselenden sofrta takımlarından oluşan eserleri bağışlamıştır.

B. Askeri Müzeler

Savaşlardan elde edilen silahlar, önceleri Yedikule'de toplanmış daha sonra da Aya İrini kilisesine aktarılmıştır. 1845 yılından itibaren arkeolojik eserler de burada toplanmaya başlamıştır. Böylece Harbiye Ambarı denilen Aya İrini'de bulunan eserler, Mecma-i Asar-ı Atika (Eski Eserler Koleksiyonu) ve Mecma-i Ešliha (Silah Koleksiyonu) adında iki kısımdan oluşmuştur. Bu koleksiyon, 1869 yılında Müze-i Hümayun adını alır. Eski eserler koleksiyonu, yeni gelen eserler yer darlığına sebep olunca, 1875 yılında buradan alınarak Çinili Köşk'e taşınmış ve burası Müze-i Hümayun adını kullanmıştır.

Askerî Müze⁸, Dar-ül Ešliha adıyla 1726 yılında kurulmuşsa da yağma edilmiş, kalanlar Aya İrini'ye taşınmıştır. 1908 yılına gelinceye kadar müze gerilemiş, kimi eserlerini kaybetmiştir. Bu tarihten sonra, tahrip olan Yeniçeri kıyafetleri yeniden yaptırılmış, Mehter müziği canlandırılmıştır.

Bugün İstanbul'daki Askeri Müze'de, saldırı silahları, savunma silahları, ateşli silahlar, binicilikle ilgili eşyalar, toplar, çadır ve sayebanlar ile tablo ve resimler bulunmaktadır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı, İstiklal Harbi, Kore Harbi ve Kıbrıs Barış Harekâtı'na, cumhurbaşkanları, genelkurmay başkanları ve Atatürk'e ait salonlar da vardır. Yeni bağışlarla müzenin koleksiyonu zenginleşmektedir.

Söz konusu sergilenen bütün bu eserler, çok çeşitli devletlere aittir. Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi eserleri yanında Bizans,

⁴ Gerçek 1999, 173; Türk Ansiklopedisi 1. cilt, 1968, 327-8.

⁵ Serin, 1995, 101-102.

⁶ Gerçek 1999, 381 vd.; Karpuz 2002, 193-194.

⁷ Bayraktar 1989-1990, 48.

⁸ *Askeri Müze*, İstanbul 1993.

Türkiye'deki Özel Koleksiyonların Günümüze Etkileri

Memluk, İtalyan, İngiliz, İspanyol, Alman, Macar, Sakson, İskandinav, Danimarka, Yunanistan, Kıbrıs, Kore, Kafkas, Arap, Rus, İran ve ABD kökenli eserler de bulunmaktadır. 18 600 metrekarelik kapalı ve bahçedeki sergileme alanı ile bu müzemizde 55 bin eser korunmaktadır.

Deniz Müzesi de Osmanlı Devleti'nden kalan birikimlerle kurulmuş, zamanla yeni eserler ve bağışlarla geliştirilmiştir⁹. II. Abdülhamit'in emriyle, Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa tarafından kurulmuş 31 Ağustos 1897 tarihinde halka açılmıştır. Eserler, Haliç'teki Tersane-i Amire'nin binalarında korunan tarihi eşya ve belgelerden oluşmaktadır. Müze birkaç kez taşınmak zorunda kalmış, bu da eserlerinin tahrip olmasına sebep olmuştur. 11 kapalı salonu ile bir bahçe teşhiri olan müzede, gemilere ait eşya ve parçalar ile resim, tablo, harita, kıyafet ve silahlar sergilenmektedir. Ayrıca Kaza Şehitleri ve Atatürk salonları vardır. Tarihi kayıklar galerisi en önemli ve ilgi gören kısımdır. Burada Osmanlı dönemi saltanat kayıkları ile bunlara ait parçalar ve eşyalar sergilenmektedir. Bahçede mezar taşları, kitabeler, toplar ve su bombaları bulunmaktadır.

Müzede Türk eserleri dışında Memluk, Rus, Alman, İtalyan, Fransız, İran, Kıbrıs, Avusturya silahları ile çeşitli devletlere ait nişan ve paralar da sergilenmektedir. Müzede toplam beş bin kadar eser bulunmaktadır.

Askeri müzelerin birikimlerini ana temelini yine eskiden beri toplanan silahlar ile gemi parçaları oluşturmaktadır. Birikim, tablo, belge, harita ve yeni düzenlemelerle zenginleştirilmiştir. Her iki müzede, toplamda 60 bin eser korunmaktadır.

C. Etnoğrafya Müzeleri

Ülkemizdeki etnoğrafya müzelerinin kurulması için gerekli olan eserlerin geldiği yerler, saray, cami, türbe ve tekkeler gibi eski mimari yapıların yanında halkın elinde bulunanlar ile özel birikimlerdir.

Türklerde, manen önemli olan ve bu nedenle de değerli görülen eşyaların halkın görmesi için teşhir edilmesi çok evvelden başlamıştır. Gerek türbelerde gerekse tekkelerde korunan ve sergilenen eşyalar nedeniyle bu yerler, Türkiye'nin ilk müzeleri olarak kabul edilebilir. Türbelerde, ölen kişinin kullandığı miğfer, zırh, silah ve giysileri ile ona armağan edilmiş eşyalar vardır. Ayrıca türbenin donanımında kullanılan sanduka, şamdan, seccade, halı, kumaş,

⁹ Özdeniz t.y.

tülbent, sarıklar ve duvarlara asılmış yazı levhalarıyla türbeler adeta küçük bir müze niteliğindedir¹⁰. Zamanla buralarda yapılan hırsızlıklar ile çıkan yangınlar sonucu birçok eser elden çıkmıştır. Bunun üzerine devlet, bazı tedbirler almış ve buralardaki eserleri toplatmış veya koruma altına almıştır. Nitekim İstanbul'daki 119 türbe **Türbeler Müzesi Müdürlüğü** altında koruma altına alınmıştır. Buralarda 1758 parça eser bulunmaktadır. Buralardan bir kısım eser, etnoğrafya müzelerine gelmiştir.

Aynı durum tekkeler için de geçerlidir. Tekkeyi kuran kişinin eşyaları ile o tarikat için kutsal sayılan bir takım alem, yazılı levhalar, bayrak, silah, asa, elbise ve müzik aletleri gibi eşyalar da titizlikle korunur ve gelenlerin görmesi için tekkenin duvarlarına asılmıştır. Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kaldırılması üzerine, bütün bu değerli eserler müzelere aktarılmıştır. Konya Mevlana Müzesi, Hazreti Mevlana'nın dergâhında bütün eşyasıyla birlikte yer almaktadır. Bektaşiliğin kutsal emanetleri de Hacı Bektaş-ı Veli'nin dergâhında korunmaktadır. Şeyh Beyazidi Bestami ve Hacı Bayram-ı Veli'ye ait eşyalar da Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde halka teşhir edilmektedir.

İstanbul'daki **Türk ve İslam Eserleri Müzesi**, yurdumuzun ilk sanat ve etnoğrafik eserleri kapsayan müzemizdir¹¹. Müze-i Hümayun'da gittikçe çoğalan Türk ve İslam eserleri için Evkaf Nazırı Hayri Efendi bir müze kurmak istemiş, ayrıca vakıf eserlerdeki eşyaları da toplatmıştır. Bu eserler, Evkaf-ı İslamiye Müzesi adıyla, 14 Nisan 1914 yılında Süleymaniye'nin imaret binasında sergilendi. Cumhuriyet döneminde Evkaf Nezareti kaldırılınca, burası Türk ve İslam Eserleri Müzesi olmuştur. Müze, bugünkü binası olan İbrahim Paşa Sarayı'na 1983 yılında geçmiştir.

Müzedeki Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı eserleri dışında, Emevi, Abbasi, Mısır ve Suriye Tolunoğulları, Zengiler, Fatımi, Eyyubi, Memluk, Muvahhitler, Nasıriler, İlhanlı, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri, Timuri, Safevi, Kaçar ile Artuklu gibi Anadolu Beyliklerine ait el yazma eserler, halı, kilim, dokumalar ile ahşap, maden, taş ve camdan yapılmış eşyalar vardır. Eserler, Anadolu dışında, Suriye, Filistin, İran, Irak, Mısır, Kuzey Afrika, İspanya ve Kafkasya gibi çok geniş bir alandan derleme yoluyla gelmiştir. Kazılardan gelen eser sayısı azdır. Rakka'daki kazıdan Ortaçağ seramikleri, Samerra'daki Abbasi sarayının kazısından alçı süslemeleri ile duvar resimleri ele geçmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı ve İstanbul Arkeoloji

¹⁰ Eyice 1998, 298. Özkan 2004, 67.

¹¹ Güvemli ve Keramitli 1974; Şahin 2009, 13 vd..

Türkiye'deki Özel Koleksiyonların Günümüze Etkileri

Müzesi'nden devredilen eserler de vardır. Bir kısım eser de Cumhuriyet döneminde gelmiştir. Bugün müzede toplam olarak 40 binden biraz fazla eser vardır.

Etnoğrafik eserleri olan özel koleksiyonlardan bazılarının müzelerimize bağışlandığı da görülmektedir. Örneğin Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne eser bağışlayanlardan biri de Türk Dili âlimi, öğretmen ve yönetici olan Dr. Besim Atalay'dır. 1920'de Maarif Vekâleti Hars Müdürü olan Atalay, Anadolu'dan topladığı, çoğunluğu etnoğrafik olan eserleri bağışlamıştır.

D. Arkeoloji Müzeleri

Türkiye'de müzelerin kurulması, o yörede yapılan arkeolojik kazılara bağlıdır. Bazen de koleksiyonların bağışladıkları eserler nedeniyle kurulmaktadır. Nitekim ülkemizde bazı özel koleksiyon sahipleri, eserlerini bağışlayarak buldukları yerlerde müzelerin kurulmasına neden olduğu görülmektedir.

Ödemişli koleksiyoner Mutahhar Başoğlu, Ödemiş Müzesi'nin, Şakir Taner de Tekirdağ Müzesi'nin çekirdeğini oluşturan eserleri bağışlamışlardır. Hisarlıktepe (Troya) ve çevresindeki birçok eski yerleşim yerlerinde kazılarda bulunmuş olan Frank Calvert ABD'nin Çanakkale konsolu görevini de yapmaktadır. Bu aile topladıklarını bırakmışlar ve bu koleksiyon Çanakkale Müzesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Joseph Soustiel'in 1863 yılında antikacılığa başlayan ailesi daha sonra Paris'e giderler. Ülkemizde buldukları sırada topladıkları eserlerin bir bölümünü 1975 yılında Bursa Müzesi'ne bağışlamışlardır. Behzad Haki Butak, sikke ve madalyon koleksiyoncusu olup aynı zamanda nümizmat olup mükerrer sikkelerini Bursa Müzesi'ne hediye etmiştir.

Ayrıca, az sayıda olsa da bazı okullarda yapılan koleksiyonlar, müzelerin kurulması veya eserlerinin artmasına neden olmuşlardır. Örneğin Niğde Müzesi koleksiyonlarında Bor'daki Halil Nuri Yurdakul kütüphanesindeki biriktirilmiş eserler vardır. Kayseri ve Sivas müzelerinin eserleri arasında da, zamanında okullarda toplanmış eserler bulunmaktadır.

Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri), eski eser birikimini, başlangıçta taşradaki yöneticilerin gönderdikleri ve özel koleksiyonların satın alınmasıyla, sonraları arkeolojik kazılardan gelen eserlerle büyütülmüştür. İlk kazılardan gelen eser sayısı, kazıda çıkan eserin bölüşülmesini öngören kanun nedeniyle gayet azdır. Hatta kimi zaman buna dahi uyulmamış, yabancı hafirler,

çıkardıkları eserlerin büyük çoğunluğunu yurt dışına çıkarmışlardır. Osman Hamdi Bey'in çıkardığı yeni nizamname ile 1906'dan itibaren çıkan eserlerin hepsi müzeye kalmıştır. Bu arada eser alınmaya devam edilmiştir. Her ne kadar İstanköy, Kudüs gibi yeni müzelerdeki eserler, bu toprakların elden çıkması ile kaybedilmiştir. Ama, ülkede kurulan yeni müzeler ve buraya eser veren kazıların azalması nedeniyle kişilerin ellerindeki koleksiyonlar satın alarak eksiklerin giderilmesine çalışılmıştır. Satın almaya en iyi örnek, müzenin sikke koleksiyonudur.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin 555 bini aşkın parçadan oluşan sikke koleksiyonunda¹², Lidyalılardan başlayarak Bizans'a kadar gayri İslami sikkeler ile İslam dönemine ait 124 grup devlet veya dönemin sikkeleri korunmaktadır. Ayrıca diğer dünya ülkelerinin sikkeleri de vardır. Birikimin oluşmasında defnelerin rolü varsa da bu büyük birikimin oluşmasında sikke üzerinde çalışan, hatta bu konuda yayınları olan çok sayıdaki kişinin koleksiyonlarının alınması yatmaktadır. Sikke koleksiyonların az bir kısmı bağış yoluyla gelmiş olup çoğu satın alınmıştır¹³. Bu koleksiyoncular arasında çoğunluğu nümizmat olan Ahmed Tevhid Ulusoy, Ahmed Ziya Bey, Osman Nuri Arıdağ, Hans Silvius von Aulock, Demostene Baltazzi, İsmet Bozkurt, Mahrukizade Eşref Cafer Bey, Konstantin Makridi Bey, Üsküdarlı Ali Bey, Reşat Bey, Seher Nüzhet Bey, Şanlı Yahya Bey, Eczacı Diyojen Bey, S. Dalkılıç, İsmail Hikmet Ertaylan, Osman Arıdağ, Ayşe Dinç, İbrahim Alaeddin Gövsa, İsmet Bozkurt, Şerafettin Erel, Behzad Haki Butak vardır.

Söz konusu müzede, sikkelerle birlikte 80 bin arkeolojik eser, 2 bin etnoğrafik eser, 75 bin çiviyazılı tablet ve diğer eserlerle birlikte toplamda 715 bin eser vardır. Müzede depolarda henüz envanter edilmemiş yüzlerce eser vardır. Bu müze de taşra müzelerinin kurulması sırasında eser göndermektedir.

E. Vakıf Müzeleri

Ülkemizde çeşitli kişiler kendi birikimlerini, yine kendi kurdukları vakıflara bırakarak halkın yararlanmasını sağlamışlardır. Bu kişiler de Osmanlı

¹² Pasinli 2003, 37 vd. Burada gayri İslami sikkeler (Bizans kurşun mühürleri ve cam ağırlıklar dahil) 200 bin, İslami sikkeler (madalya, nişan, mühür, kağıt para, sikke kalıpları, cam ağırlıklar dahil) 600 bin olarak verilmiştir.

¹³ Fıratlı 1965; Artuk 1996; Olcay 1991.

Devleti’nin son döneminde doğmuş, doğu ve batı kültürlerini bir potada eritmiş kişilerdir. Bu müzeleri kuranların aralarında sanatçılar çoğunluktadır.

1. Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı

Türk mimar-mühendisi ve mimarlık tarihi araştırmacısı Ethem Hakkı Ayverdi (1899-1984), kitap, eşya, hat, tezhip, cild, yazı aletleri, levhalar, kitaplar ve Türk sanatçılarına ait tablolardan oluşan birikimini, eviyle birlikte, 1978 yılında Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı’na vermiştir¹⁴. Kardeşi Semiha Ayverdi başta olmak üzere, edebiyat tarihçisi Nihat Sami Banarlı ve Fevziye Abdullah Tansel’in de bulunduğu değerli bilim adamları ile varlıklarıyla katkıda bulunan birçok kişi destek vermiştir. Bugün sanat ve edebiyat konusunda kitap ve dergi yayınlamaktadır. Ayrıca sempozyumlar ve sohbetler düzenlenmektedir.

2. Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı

Emel Esin, (1914-1987) Türk-İslâm kültür ve sanat tarihçisidir. Zengin kütüphanesi, kendi evinde, 1989 yılında kurulan Tek-Esin Vakfı’nda bulunmaktadır. Babası Ahmet Ferid Tek de Türkçülük akımının önde gelen simalarındandır¹⁵. Bu vakıf, Tarih Kültürünü Araştırma ve Geliştirme üzerine çalışmakta ve bu konularda yayınlar yapmaktadır.

3. Barın Cilt ve Yazı Atelyesi

Bolu’da doğmuş olan Mehmet Emin Barın (1913-1987),¹⁶ hattat, müzehhib ve mücellit olan Hafız Tevfik Efendi’nin oğlu olup o da hattat ve mücellittir. Öğretmen olan Barın, Leipzig’de Kitapçılık ve Matbaacılık Akademisi’ni bitirdi. Kendi eserleriyle birlikte meşhur Türk hattatlara ait büyük bir yazı koleksiyonu oluşturmuştur. Bu birikim, onun 1951 yılında kurduğu Çemberlitaş’taki Barın Cilt ve Yazı Atelyesi’nde sergilenmektedir. Türk cilt sanatının öğretilmesi ve kitap restorasyonu yapılmaktadır.

¹⁴ Yüksel 1991, 295.

¹⁵ Özel 1995, 381.

¹⁶ Turan, 1992, 70-72.

4. Elginkan Vakfı

Elginkan Vakfı, Manisa kökenli Elginkan ailesi tarafından kurulmuştur. Türk kültür, manevi değerleri ve dili üzerine araştırmaları desteklemek için kurulmuştur. Bunun için ilgili kuruluşlarla ortak çalışmalar yapmaktadır. 2001 yılında ölen ECA firmasının sahibi Ekrem Elginkan'ın Türk ve Avrupa yapımı pirinç musluklar koleksiyonu, Elginkan Vakfı tarafından 2003 yılında açılan sergide sergilenmiştir.

F. Özel Müzeler

Özel koleksiyonların bir kısmı, daha sonra devlet müzeleri, Darphane Müdürlüğü ve Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan bankaların oluşturdukları koleksiyonların temelini oluşturulmuştur. Banka koleksiyonları, sanata destek vermek amacıyla başlamış, zamanla değerli birer birikim hale gelmişlerdir. Ziraat Bankası, İş bankası, Şekerbank, Akbank ve Merkez Bankası'nın birer geniş resim koleksiyonları bulunmaktadır.

1. Yapı ve Kredi Bankası Müzesi (1953)

Banka müzeleri arasında önemli bir yere sahip olan bu müze, genel müdür Vedat Nedim Tör (1897-1985) tarafından kurulmuştur. Vedat Nedim Tör, 1953 yılından itibaren çeşitli sikke ve resim koleksiyonlarını satın alarak güzel ve önemli bir birikim kazandırmıştır. Bugün müze, 1992 yılından itibaren onun adını taşımaktadır. Müzede 55 bin sikke ile çok sayıda tablo (1150 parça) ve etnoğrafik eser bulunmaktadır. Sikke koleksiyonu, Fethi Aktan, Şerafettin Erel, Mehmet Muazzez Erman, Ekrem Humbaracı, Nusret Karaca, Behzad Haki Butak, Hüseyin Kocabaş, Osman Ferit Sağlam ve Cüneyt Ölçer'den satın alınmış sikkelerden oluşmuştur. Birikimin 1105 adeti Yunan-Roma dönemine, gerisi İslami sikkeler olup kapsadığı devletler açısından çok zengindir. Ayrıca Türk gölge sanatı Karagöz'ün önemli temsilcilerinden Ragıp Tuğtekin'in (1892-1873) Karagöz oyununda kullanılan tasvir ve aletlerden oluşan birikimi de Vedat Nedim Tör Müzesi'nde korunmaktadır.

2. Darphane-i Amire Müzesi (Darphane Müdürlüğü Müzesi)

İstanbul'da bulunan bu müzenin temeli Osmanlı döneminde atılmıştır. Darphane-i Amire Müdürlüğü, sikke aramaktansa koleksiyoncuların ellerindeki birikimleri satın alarak koleksiyonunu oluşturmuştur. Sikkeler ilk nümizmatlardan İsmail Galip Bey, İsmail Galip Bey'in oğlu nümizmat Mehmet Mübarek Galip Bey ve İstiklal Madalyası'nı yapan Mesrur İzzet (Durum) Bey'den satın alınmıştır. Müzede, hem sikke ve kağıt para basma aletleri hem de çeşitli dönemlere ait para, madalyon ve nişan sergilenmektedir. Bugün müzede M.Ö.7. yy. ile 1921 yılları arasına tarihlenen 2 571 para, madalyon ve nişan sergilenmektedir. Müzede bulunan eser sayısı bunun çok üzerindedir. Müzenin kurulması ise son yıllarda gerçekleşmiştir.

3. Koyunoğlu Müzesi (1973)

Kendi adına müze kuran Rasih İzzet Koyunoğlu (1910-1974)¹⁷ Devlet Demiryolları Başmüfettişi olup daha sekiz yaşında iken Konya'da eski eser toplamaya başlamıştır. Koleksiyonu, etnoğrafik ve arkeolojik eserler (11.348 adet) ile elyazma eserlerin de bulunduğu 14.747 adet kitaptan oluşan zengin bir kütüphaneyi kapsamaktadır. Müze, bugün Konya Belediyesi'ne bağlı olup İzzet Bey'in kendi evi ile yeni yapılan bir binadan oluşmaktadır. Üç bin metrekairelik teşhir alanıyla müze, çoğu müzemizden daha büyüktür.

4. Yarımca (Körfez) Belediyesi Müzesi (1974)

Topograf Avni Öztüre (1925-), devletin çeşitli kademelerinde çalıştı. Özellikle İzmit yöresinden eski yapıtlar, paralar, tablolar ve etnik el işleri topladı. 3.200 yıllık dönemi kapsayan bu ürünleri kendi evinde sergiledi. Yarımca belediyesi başkan yardımcısı olduğunda, 1974'de Yarımca'da belediyeye bağlı bir müze kurdu¹⁸. Öztüre'nin edebi eserleri yanında İzmit tarihine ilişkin kitapları vardır. Körfez adını alan ilçede bulunan müze hakkında bilgi yoktur.

¹⁷ Gerçek 1999, 443 vd.; Özönder 2002, 230.

¹⁸ Önder 1995, 185.

5. Sadberk Hanım Müzesi (1980)

Vehbi Koç Vakfı tarafından kurulan Sadberk Hanım Müzesi¹⁹, Vehbi Koç'un hanımını Sadberk Hanımın (1908-1973) adını taşımaktadır. Müze Azaryan Yalısı denilen tarihi bir binada görev yapmaktadır. Müzede arkeolojik ve etnoğrafik eserler sergilenmektedir. Arkeolojik eserler, Hüseyin Kocabaş koleksiyonunun satın alınması ile başlamış daha sonra alınanlarla genişletilmiştir. Etnoğrafik eserlerin bir kısmı da Sadberk Hanım'ın birikiminden gelmez. Türk eserleri yanında Çin ve Avrupa seramikleri de görülebilir.

Tüccar Hüseyin Kocabaş (1909-1981) çok küçük yaştan itibaren eski eser toplamaya başlamıştır²⁰. Hem sikke hem de arkeolojik eserlerden oluşan muazzam koleksiyonu, varisleri tarafından satılmıştır.

6. Sakıp Sabancı Müzesi (1998)

1940 yılında temeli atılan koleksiyonda resim, hat, heykel ve arkeolojik eserler bulunan Sakıp Sabancı Müzesi koleksiyonları²¹, Atlı Köşk'te sergilenmektedir. Zaman zaman uluslar arası sergilere de ev sahipliği yapan müze, İstanbul'un önemli kültür merkezlerindedir. Müzede Türk resim sanatının eserleri yanında yabancı sanatçıların resimleri de vardır. Ayrıca Mobilya ve Dekoratif eserler koleksiyonu'nda Türk, Çin, Alman ve Fransız porselenleri ile Fransız tunç heykelleri bulunmaktadır. Toplam eser sayısı 1000 kadardır. Müze, bugün Sabancı Üniversitesi'ne bağlıdır.

G. Kütüphaneler

Elyazma ve basma kitap toplama, Türklerde yaygın olup memurlardan Osmanlı padişahlarına kadar değişik konumdaki insanlar bu işle meşgul olmuşlardır. Toplanan bu kitaplar, önceleri cami ve medreselerde kurulan vakıf kütüphanelerine bağışlanmıştır. Bugün İstanbul'daki Atıf Efendi, Hacı Selim Ağa, Köprülü, Ragıp Paşa, Süleymaniye, Tire'deki Necip Paşa kütüphaneleri bu

¹⁹ *Sadberk Hanım Müzesi*, İstanbul 1989.

²⁰ Gerçek 1999, 466.

²¹ Güvemli 1984.

vakıf kütüphanelerinden birkaçıdır. Görüldüğü gibi çoğu kütüphanelerin kurulmasında özel kitaplıkların büyük önemi vardır. Zaman zaman bazı kişiler şahsi kütüphanelerini bu kütüphanelere bağışlamışlardır. Örneğin Araştırmacı Nuri Arlasez (1910-2000), Süleymâniye Kütüphanesi'ne içinde paha biçilemeyen Osmanlı, Selçuk dönemine âit çok önemli eserler bulunan tezhipli, minyatürlü yazmalarını ve Kurân-ı Kerîm'leri verdi.

1. İstanbul Millet Kütüphanesi (1916)

İstanbul Millet Kütüphanesi, 17. yüzyılda Feyzullah Efendi tarafından kurulan Hadis Medresesi'nde kurulmuştur²². 1916 yılına gelindiğinde medreseyi kütüphane olarak kuran kişi Ali Emîrî Efendi'dir. İçinde "Dîvan-ı Lügat-it Türk" adlı nadir bir eser olan ve 16 000 kitap bulunan kitaplığını Ali Emîrî Efendi, Millet Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Bugün yazma eser kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

2- İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı

1928'de başlayan kütüphane kurma çalışmaları 1939'da tamamlanmıştır²³. Kütüphanenin temeli Osman Nuri Ergin'in (1883-1961) 11 bin cilt tutarındaki elyazma ve baskı kitaplarıyla atılmıştır. Buraya eğitimci Muallim Cevdet (1883-1935), Muhsin Ertuğrul, S. Celal Antel, folklor derleyicisi M. Halid Bayrı (1896-1958), şair Behçet Kemal Çağlar, Ziya Emiroğlu, bestekâr Neyzen Tevfik, Feridun Metin Nigar, şair Halit Fahri Ozansoy, Kemal Salih Sel, yazar İsmail Habip Sevük, Ahmet Kutsi Tecer'in derlemeleri de eklenmiştir. Kütüphanede 2008 yılında 258.507 kitap ve dergi yanında Osmanlıca belgeler, notalar, el yazmalar, harita ve kartpostallar da vardır.

3. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (1933)

Türk Tarih Kurumu'nun kütüphanesinde 150 bin kitap, 100 bin dergi, 863 elyazma ile çok sayıda harita, atlas görsel ve işitsel yayınlar bulunmaktadır. Arşiv ve Dokümantasyon Şubesi'nde resim, kartpostal, özel arşivler, kitabe

²² *İstanbul'un 100 Kütüphanesi*, İstanbul 2009, 21.

²³ *İstanbul'un 100 Kütüphanesi*, İstanbul 2009, 28 vd.

estampajı, eski eser çizimleri ve gazete kupürleri bulunmaktadır. Bu birikim satın alma, bağış ve değişim yoluyla oluşmaktadır²⁴.

Eğitmen ve nümizmat olup Ankara Etnoğrafya Müzesi müdürlüğünde bulunan Osman Ferit Sağlam (1875-1958), 3677 kitap bağışlamıştır. Asbaşkan Faik Reşit Unat, büyük değeri olan 309 parça atlas, harita ve kitabı armağan etmiştir. Tevfik Bıyıklıoğlu, çoğu İstiklal Harbi ile ilgili dosya ve notları kurumumuza bırakmıştır. Arşiv bölümünde binlerce kitabe estampajı, resim, kartpostal, özel mektuplar, Cemal Arif Alagöz tarafından verilmiştir.

1967 yılında Eski hariciyecilerden, kurumun şeref üyesi Esad Fuad Tugay'ın 4118 kitap, 53 yazma, 906 periyodik, 58 albüm, 1 fotokopi, 17 çeşitli belge olmak üzere 5153 adetten oluşan zengin bir koleksiyon bağışlamıştır. Eski kurum başkanlarından Ord. Prof. Dr. Şemseddin Günaltay'ın mirasçıları tarafından 757 kitap bağışlanmıştır. Eski vali ve milletvekillerinden Ali Galip Pekel, 104 kitap bağışlamıştır. Orgeneral Kazım Orbay'ın oğlundan I. Dünya Savaşı ve Enver Paşa ile şahsına ait belgelerin bir kısmı satın alınmıştır. Haluk Cemil Tanju, kitap (252 adet), fotokopi ve mikrofilm bağışlamış olup Amerikan yerlileri hakkındadır. Enver Paşa'nın özel arşivi, kızı Mahpeyker Enver ve kardeşleri tarafından bağışlanmıştır.

H. Okul Müze ve Koleksiyonları

Üniversitelerin çeşitli birimlerinde, ilgili bilimlere uygun olarak çeşitli nesnelere toplanmış ve öğrencilerin görmesi için de sergilenmişlerdir. Bunların kurulmasında özellikle bilim adamlarının yaptığı koleksiyonların büyük rolü vardır. Örneğin Ankara ve İstanbul Üniversitesi'nin Jeoloji Fakültelerindeki mineraloji koleksiyonları, bilim adamlarınca kurulmuştur.

1. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Tarihi Müzesi (1960)

İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğretim üyesi ve eski dekanı Prof. Dr. Turhan Baytop, (1920-) eczacılık tarihine olan merakı nedeniyle Eczacılık eğitiminin ve mesleğinin geçmişi, eski eczaneler, eski reçete, fatura, diploma, dergi, kitap toplamıştır. 1960'da fakülte içinde müzeyi kurmuş, birçok tarihi eşyayı bu müzeye kazandırmıştır.

²⁴ Belleten dergisinde yayınlanan Yıllık Toplantı'da Kütüphane kısmında bu bilgiler yayınlanmaktadır.

2. Ege Üniversitesi Tabiat Tarihi Müzesi (1967)

Ege Üniversitesi'nde çeşitli koleksiyonlar vardır. Bunlar, Edebiyat Fakültesi'ndeki Eski Eser Koleksiyonu, Ziraat Fakültesi'nin Böcek-Entomoloji Müzesi, Tarım Aletleri Müzesi, Botanik Bahçesi ve Tabiat Tarihi Müzesi'dir.

1967 yılında kurulmuş olan müze, Tabiat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne bağlıdır. Paleontoloji, kayaç ve mineral, kuşlar, genel jeoloji ve osteoloji bölümlerine ait 13 bini aşkın obje bulunmaktadır. Türkiye'nin her akarsuyundan gelmiş balıkların tahnitleri ile eskiden yaşamış Anadolu leoparının doldurulmuş örnekleri, müzenin en önemli objeleridir.

3. Saint Joseph Lisesi Doğa Bilimleri Merkezi Müzesi

1860larda kurulan koleksiyon, Osmanlı topraklarının kara ve deniz hayvanlarının tahnitlerine sahiptir. Zamanında padişaktan alınan özel izinle kurulan koleksiyon, 9 Ekim 2010 tarihinde, elden geçirilerek, yeniden açılmıştır. 230 metrekairelik teşhirinde Ürdün ve hatta Madagaskar'dan getirilmiş hayvanlar da vardır. Doğu Anadolu'da avlanmış bir Hazar Kaplanı da müzenin en değerli parçalarındandır²⁵.

Sonuç

Eskiden saraydakilerin gördüğü eşya ve sanat eserleri, devrin sanatını aktaran eserler olarak günümüze kalmış, sarayların müze yapılmasıyla, bu eserlerin halk tarafından da görülmesi sağlanmıştır. Askeri müzeler, hem meraklıları için silahların sergilendiği yerler hem de tarihi olayların yaşandığı yerlerdir. Etnoğrafik müzeler de biz Türklere ait veya kullandığımız ama bugün göremeyeceğimiz eser ve eşyaları görmemizi sağlamaktadır. Zengin Anadolu topraklarının arkeolojik gelişimini yine Arkeoloji Müzelerinde görebilmekteyiz. Hatta İstanbul Arkeoloji Müzeleri başka ülkelerin eserlerini de bize sunmaktadır. Vakıf ve Özel müzeler de genel veya özel nesnelere kapsayan koleksiyonları ile de zenginlikleri göz önüne sermektedirler. Üniversitelerin bünyesindeki müze ve koleksiyonlar da özellikle eğitim açısından önemlidir. Kütüphaneler, bilim merkezleri olarak asla vazgeçilemeyecek yerlerdir.

²⁵ Hüriyet Gazetesi, 25 Eylül 2010, Cumartesi Eki, haber: Ayten Serin.

Bütün bu birikimlerin oluşmasında özel koleksiyonların yeri büyüktür. Bugün Türkiye'deki birçok müzenin oluşturulmasında bu özel koleksiyonların yeni büyüktür. Ayrıca okullardaki birikimlerin de katkısı olmuştur.

Yeni koleksiyoncular ve koleksiyonlar ortaya çıkmıştır. Bunda eski koleksiyoncuların yeri inkar edilemez. Onların sağlığında, çoğu zaman da öldükten sonra topladıkları mirasçıları tarafından satılmış veya az da olsa hediye edilmiştir. Örneğin Salah Cimcoz (1877-1947) ve Şevket Rado (1913-1988) gibi bazı kişilerin koleksiyonları çok çeşitli ve zengin eserleri kapsamaktadır. Bunlar arkeolojik eserler, tablo, hat, tombak ve Beykoz cam, el yazma kitaplar, levhalar, hilye-i şerifler, fermanlar, beratlar, tablolar Osmanlı Devleti'ne dair kitaplar, askeri haritalar ve seyahatnamelerden oluşmaktadır.

Bu koleksiyonların müzelere dönüşmeleri de devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Artuk, İ. 1996 “Nümismatik ilmi, çalışanları, faydaları ve Nümismat Koleksiyoncular”, *V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (1995), Konya, 19-35
- Bayraktar, N. 1990 “Topkapı Sarayı”, *Müze* 2-3, (1989-1990) 46-52.
- Erünsal, İ.E. 1991 *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, Ankara, TTK Yay.
- Eyice, S. 1998 “Hudavendigâr Külliyesi” *TDV İA*, 18, 290-295
- Fıratlı, N. 1965 “Yurdumuzdaki Hususi Koleksiyonlar”, *Türkiye Turing ve Otomobil Klübü Belleteni* 280, 4-6
- Gerçek, F. 1999 *Türk Müzeciliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını
- Güvemli, Z. 1984 *Sabancı Resim Koleksiyonu*, İstanbul, Ak Yayınları
- Güvemli, Z. ve C. Kerametli 1974 *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, Ankara, Ak Yayınları
- Karpuz, H. 2002 “Konya Etnoğrafya Müzesi” *TDV İA*, 25, 193-194
- Olçay, N. 1991 “İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Sikke Kabinesi”, *Anatolia Antiqua I*, 1991, 205-208
- Önder, M. 1995 *Türkiye Müzeleri*, (4. baskı) Ankara: İş bankası yayınları
- Özdeniz, H. t.y. *İstanbul Deniz Müzesi*, İstanbul Ak Yayınları
- Özel, A. 1995 “Emel Esin” *TDV İA* 11, 380-382
- Özkan, S. 1994 “Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Koleksiyonculuğu” *Tarih İncelemeleri Dergisi XIX/2*, 65-86

Türkiye’deki Özel Koleksiyonların Günümüze Etkileri

- Özkan, S. 2009 *Osmanlı Devletinde Arkeolojik kazı Çalışmaları*, İzmir.
- Özönder, H. 2002 “Ahmet Rasih İzzet Koyunoğlu”, *TDV İA* 26, 230-231.
- Pasinli, A. 2003 *İstanbul Arkeoloji Müzesi*, İstanbul, Akbank Yayını
- Serin, M. 1995 “Ömer Faik Efendi”, *TDV İA*, 12, 101-2
- Şahin, S. 2009 *Türk ve İslam Eserleri Müzesi: Emevilerden Osmanlılara 13 Asırlık İhtişam*, İstanbul, Kaynak Yayınları
- Turan, İ. 1992 “Barın, Mehmet Emin”, *TDV İA* 5, 70-72
- Yüksel, İ. A. 1991 “Ekrem Hakkı Ayverdi”, *TDV İA*, 4, 295.